

עיונים לפרשת ואתחנן עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

האמנת האלוקות

הרב שמואל שילה

האמונה והידיעה אינן היינו הך, ולכן צריך לעמוד על שינוי הלשון.

האמונה היא קבלת העניין ש"יש שם מצוי ראשון" והבנתו, ואילו הציווי לידע הוא העמקה לצורך הפנמת האמונה וחקיקתה בלבנו. וכלשון הכתוב: "וידעת היום והשבת אל לבבך"⁷. ידיעה מביאה להתעוררות הלב בשונה מן האמונה שעיקרה לקבל שישנה אלוקות שבמהותה היא נבדלת מכל המציאות.

קצת נבוא להסביר את גוף דבריו של הרמב"ם. בהלכות יסודי התורה⁸ הרמב"ם מסביר באריכות את מצות האמונה בה': "והוא מציא כל הנמצא, וכל הנמצאים מן שמים וארץ ומה ביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו".

ואולם הרמב"ם מוסיף שאי אפשר להשיג ידיעה זו בשלמות, וכך הרמב"ם⁹ מסביר את בקשת משה רבנו "הראני נא את כבודך"¹⁰:

"מה הוא זה שבקש משה רבינו להשיג כשאמר 'הראני נא את כבודך'? בקש לידע אמיתת המצאו של הקדוש ברוך הוא עד שיהיה ידוע בלבו כמו ידיעת אחד מן האנשים שראה פניו ונחקקה צורתו בקרבו שנמצא אותו האיש נפרד בדעתו משאר האנשים. כך בקש משה רבינו להיות מציאת הקדוש ברוך הוא נפרדת בלבו משאר מציאת הנמצאים עד שידע אמיתת המצאו כמה שהיא. והשיבו ברוך הוא שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמיתת דבר זה על ברי".

אם כן השגת האלוקות תישאר לעולם נבדלת במידת מה מן האדם. לא נוכל להשיג בשכלנו את מציאות ה' באותה צורה שבה שאנו יודעים ומכירים את העולם סביבנו. הסיבה לכך היא כפי שהרמב"ם כותב היותנו בעלי גוף.

את פרק ב בהלכות יסודי התורה הרמב"ם פותח במצווה לאהוב את ה' ולירא ממנו ומסביר כיצד נגיע לאהבת ה' וליראתו:

"והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו ובראויו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול. כמו שאמר דוד 'צמאה נפשי לא-להים לא-ל חי'. וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד... כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם"¹¹.

דרך זו של התבוננות בעולם, הרי היא כמעט ההפך הגמור ממה שהסביר הרמב"ם בנוגע למצות האמונה. במצות האמונה עובדת

"אמונה" וגם "ידיעה" (ראה ספר המצוות מהדורת רבי חיים העליר, הערה 1 למצות עשה א). וראה מה שנכתוב בהמשך שמצות האמונה קשורה בידיעה.

6 דברים ד, לט.

7 יש ראשונים שמנו מצווה זו כמצווה בפני עצמה.

האמונה בה' היא אכן פינה לתורה והמצוות. אנו מחויבים להאמין בה' ולשמוע בקולו ולא להסתפק באמונה חלקית הכוללת רק הכרה בעצם מציאות הבורא.

גדולי הראשונים נחלקו אם מצות האמונה ראויה להימנות בתוך מנין תרי"ג המצוות.

הרמב"ם¹ מונה כמצווה ראשונה את מצות האמנת האלוקות:

"המצווה הראשונה היא הציווי אשר צונו להאמין הא-לוהות והוא שנאמין שיש שם עלה וסבה הוא פועל לכל הנמצאות והוא אמרו יתעלה 'אנכי ה' א-להיך'".

וכן כתב בהלכות יסודי התורה²: "וידעת דבר זה מצות עשה שנאמר 'אנכי ה' א-להיך'".

בעל הלכות גדולות חולק על הרמב"ם. לדעתו אין למנות את מצות האמנת האלוקות כמצווה בתוך מניין התרי"ג, משום שמניין המצוות אינו כולל אלא מצוות שקיבלנו כהוראות. לעומת זאת את האמונה השריש ה' בנו באמצעות אותות ומופתים והרי אנו יודעים אותה כאמת מוחלטת ועובדה ברורה שאין לערער אחריה. על כן לא ראוי למנות את מצוות האמנת האלוקות כאחת מתרי"ג המצוות.

עוד קשה, וכך הקשה רבי חסדאי קרשקש בספר אור ה', כיצד ייתכן ציווי להאמין בה', הלא מי שאינו מאמין לא ישמע לציווי זה, והמאמין הרי בהכרח שהאמין עוד לפני ששמע את ציווי ה'?

נוסיף קושיה מדעתנו שהפסוק³ "אנכי ה' א-להיך" אינו בלשון ציווי אלא כעין הזדהות - ה' מגלה ומראה את עצמו לעיני בני ישראל, וכמאמר הכתוב: "פנים בפנים דבר ה' עמכם בקר מתוך האש". אם כן מדוע מנה הרמב"ם מצווה זו?

נאמרו כמה תירוצים והסברים לדעת הרמב"ם. המשותף שבהם הוא שמצות האמנת האלוקות אינה באה כדי לשלול את הכפירה בה' בלבד אלא להוסיף על האמונה הראשונית שהיא עצם ההכרה במציאות ה'. נסביר את מהות הוספה והשלמה זו לפי דקדוק בלשון וסדר ההלכות של הרמב"ם.

תחילה נוסיף בירור בתוך דברי הרמב"ם. הרמב"ם פותח את ספר משנה תורה "יסוד היסודות ועמוד החכמות **לידע** שיש שם מצוי ראשון", ואילו בספר המצוות לשון הרמב"ם היא "**להאמין**⁴ הא-לוהות".

1 ספר המצוות, מצות עשה א.

2 א, ו.

3 שמות כ, ב.

4 דברים ה, ד.

5 המקור בערבית הוא "אעתקאד" שמשמעו גם

הכרה זו איננו יכולים להשיג בהשגה שלמה בשכל, משום שאנו מורכבים מגוף ונפש ואין אנו מכירים אופן אחר של חיים. על כן היינו מוכרחים לשמוע את ה' פונה אלינו בעצמו "אנוכי ה' א-לוהיך"¹² ובכך ציווה אותנו להאמין בו, שהוא מצוי ראשון ואין מציאות כלל מלבדו.

ואולם, אף על פי שמהות האמונה נבדלת ממנו ואיננו יכולים להשיגה בשכלנו בשלמות, עדיין מצווה עלינו "לידע", כלומר, לנסות ולהשיג מה שאפשר כדי שתיחקק בליבנו האמונה בו, שעל ידה נדע שכל המציאות נמצאה מאמיתת מציאותו של ה'.

היותנו בעלי גוף מונעת ממנו את השגת האלוקות בהשגה שלמה, ואילו במצות אהבת ה' הדרך להגיע לאהבתו היא דווקא על ידי התבוננות בעולם הגשמי. הרי שהעולם אינו מונע אותנו מלהתקשר לה' אלא להיפך, הוא מגלה עליו ומקשר אותנו אליו.

מהות מצות האמונה היא להכיר בגדלות ה' שהוא אינו בגבולות העולם הזה. העולם שלנו מורכב מגוף ונפש, מדומם וחיות ה"מתלבשת" בתוכו ונותנת לו קיום. ה' מצווה אותנו להאמין שהוא יתברך אינו רק מחייה את העולם אלא הוא "מצוי ראשון והוא מציא כל הנמצא" – כל הנמצאים נמצאו ממנו והוא בהכרח אינו כדוגמתם כלל.

א, א.	8
הלכות יסודי התורה א, י.	9
שמות לג, יח.	10
הלכות יסודי התורה ב, ב.	11
"אנוכי" פירושו מה שלא היית יכול לדעת מדעתך.	12

קיום מצוות תלמוד תורה בשלמות

הרב שלמה בן רחמים

תשובה לדברים יש ללמוד מההלכה הבאה⁵: "כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר **והודעתם לבניך ולבני בניך**".

על הפסוק המובא בהלכה זו דרשו בגמרא⁶ כך: "אמר רבי יהושע בן לוי: כל המלמד לבנו תורה – מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר חורב, שנאמר **והודעתם לבניך ולבני בניך**, ונאמר בפסוק הבא **יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב**".

כלומר, לימוד התורה לדור ההמשך הוא המטרה של מתן תורה, ולכן כאשר האדם מלמדה הוא כאילו קיבלה בעצמו.

לפי זה מובן למה הרמב"ם פותח בהלכות בחיוב ללמד ולא התחיל בחיוב ללמוד, כי עיקר מטרת לימוד התורה הוא להמַדֵּשׁ שיך את חכמתה לכל הדורות הבאים, ולא רק לימוד לכל באופן אדם הפרטי.

על-פי זה אפשר לבאר את הסתירה שהעלנו בתחילת המאמר. מהפסוק "**ודברת בם**" לומדים את המצווה הבסיסית, שכל אדם חייב ללמוד תורה. אולם מצוות תלמוד תורה בשלמות מתקיימת רק כאשר גם מלמדה לבניו ולאחרים, וזה נלמד מהפסוק "**ושננתם לבניך**".

בפרשתנו מתואר אחד האירועים המשמעותיים ביותר בתור לדות עם ישראל – קבלת התורה. מצוות תלמוד תורה מצווה חשובה היא מאוד, עד שאמרו עליה במשנה⁷ 'ותלמוד תורה כנגד כולם'. יש לברר: כיצד מקיימים מצווה זו בשלמות?

הרמב"ם בפירוש המשנה כותב²: "קריאת התורה ולימודה והעיון בה, וזו מצות עשה מחויבת: **ודברת בם**", כלומר יש מצווה ללמוד תורה, והיא נלמדת מהפסוק 'ודברת בם'.

אולם בספר המצוות³ לומד הרמב"ם את מצוות לימוד התורה מפסוק אחר: "והמצווה הי"א היא שצונו ללמוד חכמת התורה וללמדה וזה הוא שנקרא תלמוד תורה והוא אמרו **ושננתם לבניך**", משמע מדבריו שבמצווה זו כלולים שני חיובים: ללמוד תורה וגם ללמדה. שני החיובים הללו נלמדים מ'**ושננתם לבניך**', ולא מהמילים '**ודברת בם**', כפי שנכתב בפירוש המשנה.

בהלכות תלמוד תורה פותח הרמב"ם את ההלכות בחיוב ללמד תורה: "קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". יש להבין: למה הרמב"ם מתחיל את דבריו בחיוב ללמד, ולא התחיל בחיוב העיקרי, לכאורה, שהוא ללמוד?

שם, הלכה ב.	5
ברכות דף כא, ב.	6

פאה, א, א.	1
אבות, א, טז.	2
עשה יא.	3
תלמוד תורה, א, א.	4